

інтернет-видань України. Кількість текстів із окремих видів спорту залежить від їхньої популярності у регіоні.

Розглянуті тексти спортивної тематики виконують як інформаційну, так і експресивну функцію. Вони інформують про події із світу спорту, а інколи й передають емоції, переживання гри, доповнені подробицями і фактами, статистичними даними.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гусев А. В. Спорт і медіа в масовому суспільстві: проблеми взаємодії. «Держава та регіони». Серія: Соціальні комунікації. 2015. № 2. С.81–86.
2. Регіональні ЗМІ України: історія, сучасний стан та перспективи розвитку : матеріали інтернет-конференції / відп. ред. А. О. Галич. Старобільськ: Вид-во ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2017. С. 206–210.
3. «20 хвилин». URL : <https://te.20minut.ua/> (Заголовок з екрану).
4. «Тернопільяни». URL : <https://ternopoliany.te.ua/> (Заголовок з екрану).
5. «Сумські дебати». URL : <http://debaty.sumy.ua/> (Заголовок з екрану).
6. «Всі Суми». URL : <http://www.vsisumy.com/> (Заголовок з екрану).
7. «Високий вал». URL : <https://val.ua/> (Заголовок з екрану).
8. «ЧЕline». URL : <https://cheline.com.ua/> (Заголовок з екрану).
9. «Український південь». URL : <https://pivdenukraine.com.ua/> (Заголовок з екрану).
10. «KhersonNet». URL : <https://kherson.net.ua/> (Заголовок з екрану).
11. «Дзвін». URL : <https://dzvin.media/> (Заголовок з екрану).
12. «Черкаси24». URL : <https://che24.online/> (Заголовок з екрану).

Сукмановська А.

Науковий керівник – проф. Палихата Елеонора

МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКОЛОГІЇ В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ

У сучасному українському соціумі відбувається реформування усіх галузей української освіти на різних етапах навчання. Відповідно спостерігаються прогресивні зміни у методиці навчання української мови учнів основної школи. У Державному стандарті середньої загальної освіти йдеться про формування у школярів умінь і навичок вживання слів відповідно до їх лексичного значення. Лексикологія розглядає слова як систему, що складається з декількох підсистем. Лексичні одиниці утворюють групи, різні за обсягом, формою та змістом.

Проблеми теорії та методики вивчення лексикології у різний час досліджували лінгвісти, лінгводидакти і психологи (І. Р. Вихованець, М. М. Лазаренко, М. Г. Стельмахович, В. Я. Мельничайко, М. І. Пентилюк, М. М. Скиба, Л. С. Скрипник, С. Л. Рубінштейн, Л. С. Виготський та інші).

Актуальність дослідження зумовлена потребами суспільства в підготовці грамотного молодого покоління як майбутнього української нації, частковою лексичною неграмотністю школярів і завданнями реформування мовної освіти в Україні, спрямованими на вироблення в учнів лексичних умінь і навичок.

Мета статті – стисло висвітлити методику формування лексичної грамотності учнів основної школи для вивчення лексикології і збагачення словникового запасу. Для досягнення мети: 1) висвітливо зміст лексичної роботи під час опрацювання лексики в основній школі; 2) подамо визначення понять «знання», «уміння» і «навички»; 3) запропонуємо методи, прийоми і засоби навчання, що сприяють вивченню лексичного матеріалу на теоретичному і практичному рівнях; 4) зосередимо увагу на типах уроків, що проводяться під час вивчення лексики; 5) актуалізуємо увагу на «системі вправ» і запропонуємо її для формування лексичних умінь.

Зміст лексичного матеріалу складається: 1) з відомостей про лексику, лексикологію, лексичне значення слова, однозначні й багатозначні слова, використання багатозначних слів у прямому і переносному значенні; 2) з роботи над лексичною помилкою, групами слів за значеннями (синоніми, омоніми, антоніми), зі словниками синонімів, антонімів, омонімів; 3) з ознайомлення учнів із групами слів за походженням (власне українські й запозичені слова), з паронімами; 4) зосередимо увагу на лінгводидактичних основах словникової роботи; 5) схарактеризувати словникові вправи.

У процесі вивчення лексики учні отримують лексичні знання, на основі яких виробляються відповідні уміння. Визначення поняття «знання» в дидактичній літературі тлумачиться як «відображення об'єктивної дійсності у формі фактів, уявлень, понять і законів науки. Вони є колективним досвідом людства, результатом пізнання об'єктивної дійсності» у навколишньому світі [5].

Уміння пояснюється як готовність свідомо і самостійно виконувати практичні дії, інтелектуальні операції на основі засвоєних знань і набутих навичок [5]. *Навички* є компонентами практичної діяльності, що виявляються в процесі виконання дій, доведених до досконалості шляхом багаторазового виконання вправ [5].

У лінгводидактиці *знання* пояснюється як «результат засвоєння фактів, понять, закономірностей, правил із фонетики, лексики, словотвору, граматики, орфографії тощо. Знання є результатом навчання, вони служать матеріалом для мислення і мовлення, є основою для формування *умінь* [4, с. 267]. Основний критерій освіченості – це системність знань і мислення, що виявляються в тому, що людина здатна самостійно відновити необхідна зв'язки у системі знань за допомогою логічних роздумів і суджень. Уміння – це готовність, здатність учнів виконувати дії, необхідні для закріплення засвоєного теоретичного матеріалу [4, с. 261]. Навички є автоматизованими уміннями, що використовуються для закріплення вивченого теоретичного матеріалу [4, с. 277]

Зосередимо увагу на типах уроків, що проводяться під час вивчення лексики. До них належать: урок вивчення нового матеріалу, урок закріплення вивченого, урок повторення, урок узагальнення і систематизації, урок контрольної роботи, урок аналізу контрольної роботи тощо.

Основне на уроці – це його зміст. Увесь лексикологічний теоретичний матеріал опрацьовується на уроках вивчення нового матеріалу. Цей урок складається з таких основних етапів: 1) проводиться актуалізація опорних знань, що передують вивченню нового матеріалу. Це своєрідний фундамент для побудови етапу уроку засвоєння нового лексичного матеріалу; 2) на другому етапі відбувається сам процес вивчення нового теоретичного лексичного матеріалу, що стосується теми, що має засвоюватися; 3) кожний теоретичний матеріал засвоюється практично, тобто відбувається формування *умінь*, що переходять у навички. Ця робота відбувається під час закріплення вивченого за допомогою укладеної системи вправ.

Під час опрацювання лексикології використовуються різні методи, прийоми і засоби навчання для засвоєння лексики на теоретичному і практичному рівнях. При цьому застосовуються теоретичні й теоретично-практичні методи навчання (пояснення, робота з підручником, метод евристичної бесіди, програмування тощо) та відповідні прийомами (аналіз, синтез, алгоритмізація та ін.). Практичний матеріал про лексичне значення слова, однозначні й багатозначні слова, використання багатозначних слів у прямому і переносному значеннях опрацьовується за допомогою методу вправ на усному і писемному рівнях. Метод роботи з підручником застосовується з використанням прийомів: наочності, читання й усвідомлення учнями правил, аналіз прикладів, наведення власних прикладів, зіставлення і порівняння груп слів за значенням. Пароніми вивчаються за допомогою методів пояснення, евристичної бесіди, роботи з підручником, презентації, програмування, вправ і засобів навчання (ТСН, наочність у вигляді таблиць, роздавальний дидактичний матеріал, індивідуальні картки тощо). Для закріплення вивченого теоретичного матеріалу з лексикології потрібно формувати навички і виробляти мовно-мовленнєві уміння за допомогою вправ. Вони належать до практичних методів навчання і полягають «у багаторазовому свідомому виконанні певних дій з метою застосування навчального матеріалу на практиці, внаслідок чого забезпечується поглиблення знань, формуються відповідні вміння» [1, с. 7]. Вправи – це послідовні дії та операції, що виконуються багаторазово для вироблення необхідних *умінь*. У методиці навчання української мови вправи класифікують, виходячи з різних критеріїв: а) змісту, б) форми проведення, в) складності і поділяються на: 1) підготовчі, 2) вступні, 3) пробні, 4) тренувальні, 5) творчі, б) контрольні [3, с. 118].

Важливо використовувати учням для вивчення лексики систему вправ, під якою розуміють сукупність практичних робіт учнів, що виконуються самостійно і забезпечують закріплення засвоєних знань [2, с. 187]. Пропонуємо вправи, розроблені В. О. Онищуком, що мають аналітичні, трансформаційні, конструктивні, творчі і комунікаційні завдання. Наводимо приклад вправ до теми «Лексичне значення слова. Однозначні й багатозначні слова. Пряме й

переносне значення слова». Сутність цих вправ полягає в заповненні усіх етапів уроку вивчення нового матеріалу. Підготовчі вправи проводяться під час актуалізації опорних знань; вступні вправи виконуються на етапі першого кроку закріплення вивченого, виконуються біля дошки і в зошитах під постійним керівництвом учителя; тренувальні вправи (за зразком, за інструкцією і за завданням) поступово ускладнюються і виконуються на етапі закріплення вивченого. Завершальна вправа – це самостійна творча вправа, яка демонструє, що учень навчився упродовж уроку, що засвоїв, а над чим ще потрібно попрацювати вдома і на наступних уроках. Пропонуємо систему вправ за редакцією В. О. Онищука, на яку накладаються вправи інших класифікацій, що мають за мету спочатку побачити явище, що вивчається, потім виконати легке завдання під неухильним керівництвом учителя, згодом – за зразком, за інструкцією учителя, за відповідним завданням і на кінець – виконати вправу творчого комунікативно спрямованого спрямування. Наприклад:

Підготовча вправа. Переписати, вставити пропущені літери. Пояснити лексичне значення виділених слів, користуючись тлумачним словником.

1. Над Дн.провою сагою стоїть явір між лозою (Т. Шевченко). 2. Додадуть наснаги я.ні зорі і тих.ї води (В. Бровченко).

Вступна вправа. Записати у дві колонки багатозначні й однозначні слова. Перевірити себе за тлумачним словником.

Київ, Дніпро, голова, ручка, урок, лексикологія, душа, префікс, диктант.

Тренувальна вправа (за зразком). Кожне слово ввести до двох словосполучень: 1-ше – у прямому значенні, 2-ге – в переносному.

Зразок: Світла кімната, світла голова.

Залізний, рожевий, дрімучий, вершина, глибина, мовчати, спати.

Тренувальна вправа (за інструкцією). Згрупувати слова зі спільним значенням, дати кожній групі слів узагальнену (родову) назву.

Інструкція: Ягоди: калина, малина, смородина, ожина.

Ластівка, хліб, письмо, радість, молоко, говоріння, сокіл, варення, гордість, каша, тривога, шашлик, читання, колібрі, сором, аудіювання, зозуля, снігур, співчуття.

Тренувальна вправа (за завданням). Скласти і записати речення, в яких подані слова вживалися б у переносному значенні.

Глибокий, ллється, хвіст, хребет, кипіти, заснути.

Завершальна вправа творчого характеру. Скласти і записати міні-твір про зимовий ліс, уживаючи подані слова в переносному значенні.

Срібний, сивий, крижаний, свинцевий, сіється, ллється, сердиться.

Зпропоновані вправи є прикладом, як можна закріплювати інший лексичний матеріал, що вивчається під час вивчення лексикології і спрямовані на закріплення лексичних знань та формування відповідних умінь. Аналогічні вправи для вивчення «Лексикології» можна виконувати при опрацюванні інших тем, дотримуючись поступового ускладнення завдань і логічної послідовності їх виконання.

Зосередимо увагу на лінгводидактичних основах словникової роботи. Для цього пропонуємо учням розрізняти поняття «вивчення лексики» і «словникова робота» з учнями основної школи. Ці поняття не завжди чітко розмежують. Під час вивчення лексикології учні вивчають слово як одиницю лексичного рівня, знайомляться із багатством і різноманітність словникового складу української мови. Тоді як словникова робота – це робота над збагаченням словникового запасу учнів, вона проводиться на всіх уроках української мови та під час вивчення інших предметів. І має свої особливості. У словниковій роботі слід враховувати ознаки слова в системі мовних одиниць. Слово є одиницею мови і мовлення, воно має такі ознаки: єдність звучання і значення, лексико-граматичне співвідношення, відтворення, фонетичне й акцентуаційне оформлення. У процесі словникової роботи звертається увага на значення слова, влучне його використання у мовленні, правильній його вимові й наголошенні, виявленні значенневих забарвлень слова, що має здатність уживатися у різних мовленневих ситуаціях тощо. Словникову роботу можна проводити за допомогою виконання: 1) лексичних вправ, мета яких – з'ясування семантики слова, його основних ознак, сфери вживання; 2) лексико-семантичних вправ, що використовуються для повторення теоретичних відомостей з лексики, збагачення словника, розвитку мовлення школярів тощо; 3) лексико-стилістичних

вправ, що передбачають вироблення навичок використання слів у тексті певного стилю; 4) лексико-орфографічних вправ, спрямованих на засвоєння граматичного матеріалу, структурних елементів слова (морфем), його написання.

Лексичні вправи активізують діяльність учнів, сприяють збагаченню словникового запасу, доречному використанню кожного слова у мовленні.

Перспективи дослідження вбачаємо у поглибленні словникової роботи під час вивчення лексики.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Грішин Е. О., Рудакевич М. І. Термінологічний словник з педагогіки. Тернопіль : Терноп. експерим. ін-т пед. освіти. 1995. 79 с.
2. Львов М. Р. Словарь-справочник по методике русского языка: Учеб. пособие для студентов пединститутов. М. : Просвещение, 1988. 240 с.
3. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / Колектив авторів за редакцією М. І. Пентиліук. К. : Ленвіт, 2004. 400 с.
4. Палихата Е. Я. Методика навчання української мови. Практикум: навчально-методичний посібник. Тернопіль : ФОП Осадца Ю.В., 2019. 300 с.
5. https://pidruchniki.com/18490511/pedagogika/osnovni_kategoriyi_pedagogiki

Табак І.

Науковий керівник – проф. Палихата Елеонора

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗАСВОЄННЯ ДЕФІСНИХ НАПИСАНЬ

На сучасному етапі реформування української освіти особливе місце займає українська мова як навчальний предмет і засіб вивчення інших дисциплін. Вивчення української мови української мови передбачає засвоєння усіх мовних норм, зокрема й орфографічних.

Проблема вивчення орфографії учнями основної школи була предметом дослідження багатьох українських лінгводидактів, серед яких М. В. Барабаш, А. А. Бурячок, М. М. Николин, І. М. Хом'як, Г. М. Приступа та ін., але дефісні написання не були предметом окремого наукового студіювання.

Актуальність дослідження зумовлена потребами суспільства у підготовці грамотного молодого покоління як майбутніх представників української нації, частковою орфографічною неграмотністю школярів і завданнями реформування мовної освіти в Україні.

Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретичних основ вивчення дефісних написань і формування відповідних умінь в умовах основної школи. Поставлена мета реалізується за допомогою висвітлення лінгвістичних, психологічних і дидактичних основ методики формування орфографічних умінь в учнів основної школи. Лінгвістичне підґрунтя стосується питань орфографії як системи правил написання слів, що відповідають українському правопису, а саме: написання значущих частин слова, вживання великої букви, перенесу слів з рядка в рядок, написання слів разом, окремо і через дефіс. Дефісні написання належать до небуквених орфограм. Орфограма-дефіс – це написання складних слів через дефіс [4, с. 148]. Для засвоєння цих орфограм потрібно знати правило, уміти навести приклад, правильно записати слово. Орфографічним називається правило, яке необхідно застосувати до тієї чи іншої орфограми на основі її відмінних ознак [4, с. 130]. Через дефіс пишуться іменники, прикметники, числівники, займенники і прислівники. Ті іменники пишуться через дефіс, що означають: протилежні за змістом поняття (*купівля-продаж*), спеціальність, професію (*лікар-еколог*), позначають казкових персонажів (*Лисичка-Сестричка*), державні посади, військові, наукові звання (*прем'єр-міністр, член-кореспондент*), складні одиниці виміру (*кіловат-година*), з першою складовою частиною *віце-, екс-, лейб-, максі-, міді-, міні-, обер-* (*віце-президент*), іншомовні назви проміжних сторін світу (*норд-вест*) субстантивовані словосполучення, що означають назви рослин (*чар-зілля*), у словах, перше слово яких підкреслює прикмету предмета, явища, названого другим словом (*буй-тур*) тощо. Через дефіс пишуться прикметники, утворені: від складних іменників, що пишуться через дефіс: *дизель-моторний (дизель-мотор)*; із двох чи більше прикметникових основ, не підпорядкованих одне одному (*аграрно-сировинний*); узвичаєні написання (*всесвітньо-історичний*), складні прикметники із закінченням першої